

Gyerekház mint új középülettípus

Szerző: Kulcsár Eszter

Konzulens: Kemes Balázs DLA

BME Építészmérnöki Kar

TDK, 2021

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
2. A kutatás módszertana.....	4
3. Sure Start – Biztos Kezdet Program.....	4
4. CABE jelentés.....	5
5. Adaptációs folyamat.....	7
6. Gyerekházak szükségességének további mutatói.....	8
7. Hazai gyerekházak működése.....	11
8. A gyerekházak téri kialakítása.....	12
9. Összegzés, a kutatás folytatása.....	14
10. Melléklet.....	15

1. Bevezetés

A huszadik század végén következett be a nyugati országokban jelenlévő szociális munka gyakorlatát meghatározó szemléletmódváltás. Addig jellemző volt a családok szétszakítása, a gyermekek szinte azonnali kiemelése problémás környezetből. A kilencvenes évekre több szakember fogalmazta meg, hogy a gyermekeknek elsődleges helyük a családjukban van, a gyermekvédelmi intézkedések legfőbb feladatának a család segítésének és védelmének kell lennie.¹ Ilyen előzményekkel indult el Nagy-Britanniában a Sure Start, azaz Biztos Kezdet esélyteremtő program. Fő célja a mélyszegénységben, hátrányos helyzetben élő gyerekeknek és családjaiknak megfelelő körülményeket, fejlődési lehetőségeket biztosítani. A program keretén belül létesültek a gyerekházak, melyeknek pontos térigényük, építészeti kialakításuk szempontjai itthon máig megvizsgálatlanok, középületi helyzetük definiálatlan.

Dolgozatom az ÚNKP keretein belül folytatott kutatás problémafelvetéseit, első szakaszának eredményeit mutatja be. Külföldi és hazai példákon jártam körbe a gyerekházak használati szokásait és az ehhez kapcsolódó igényeket. Fontos megvizsgálni, mi a program célja, kik a résztvevői, mennyire sikeresek jelenlegi környezetükben. A téma nagyon sok ágon kibontható, melyek nem teljesen szétválaszthatók, azonban én most igyekeztem főként építészeti vonatkozásaiban vizsgálni a felvetett kérdéseket. Ebből kifolyólag a dolgozat nem tárgyal részletesen szociológiai, pedagógiai, pszichológiai összefüggéseket, csak érinti azokat.

¹ Bányai Emőke: Intenzív családtámogató és családmegtartó szolgáltatások, 2004

2. A kutatás módszertana

A program és a gyerekházak megismerését a kapcsolódó szakirodalom feldolgozásával kezdtem. A dolgozat felépítésében támaszkodtam a folyamatok térbeli és időbeli lekövetésére, először a Sure Start program indulását, megvalósulását vizsgáltam külföldi példák és tanulmányok segítségével. A hazai adaptáció folyamatát és a program itthoni felépítését több értekezés is tárgyalja. Ugyanígy a gyerekházak társadalmi jelentőségét, igényeit, hatásait és a benne rejlő további lehetőségeket is részletesen vizsgálták korábbi tanulmányok, így a felsoroltak bemutatásakor nagyrészt ezekre támaszkodtam.

Az itthoni működés megismeréséhez személyes tapasztalatokat gyűjtöttem gyerekházak meglátogatása során, illetve gyerekház-, és programvezetőkkel beszélgetve. Otléteim alatt felmértem a házak használati szokásait, az egyes terek egymáshoz való viszonyait és kihasználtságukat.

A kutatás hosszútávú célja a gyerekházak építészeti feltérképezése, általános igények megfogalmazhatóságának vizsgálata. Ha ezek összegyűjtésre kerülnek, akkor a leszakadó települések fejlesztésekor – új gyerekházak létesítésekor, vagy a már meglévők, bővítésekor, átalakításakor – olyan építészeti eszközök lennének alkalmazhatók, melyek növelik a program hatékony működését.

3. Sure Start - Biztos Kezdet Program

A Sure Start program Tessa Jowell, brit politikus nevéhez fűződik, aki 1998-ban dolgozta ki a hátrányos helyzetű gyerekek esélyteremtő projektjét. Bár hasonló kezdeményezések világszerte megfigyelhetők², Európában Jowell modellje terjedt el, természetesen országonként specializálva.

A program fő céljai „a gyermekek testi, értelmi, érzelmi és szociális fejlődésének elősegítése, egészségének védelme, képesség- és készségfejlesztése, valamint a család, mint közösség erősítése, támogatása”.³ Miért fontos a hátrányos helyzetű családokban kiemelten gyermekekre és az ő fejlődésükre fókuszálni? Számtalan tanulmány foglalkozik a mélyszegénységbe születő és ott nevelkedő gyermekeket érő kockázatokkal^{[3]4}, valamint annak tudományos

² Head Start Program (Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália); Early Years Plan (Kanada)

³ Biztos Kezdet Füzetek 1.

⁴ Biztos Kezdet Kötetek I. az alábbi kutatásokra hivatkozva: „Brooks-Gunn, J., Britto, P. R., Brady, Ch. (1999). Struggling to Make Ends Meet, Poverty and Child Development; Darvas, Á., Tausz, K. (2004). Szegénység és kirekesztés gyermekkorban. Egy kutatás tapasztalatai. A szegénység és társadalmi kirekesztődés folyamata”

bizonyításával, hogy a koragyermekkori megfelelő fejlődés hiánya nagyban hozzájárul a szélsőségesen marginalizált társadalmi réteg folyamatos „újratemelődéséhez”. Tömören összefoglalva részben a hozott minták, részben a korai kirekesztés hatására a hátrányos helyzetű gyermekek hamar kikopnak az iskolából, képzettségbeli lemaradásuk hatására kis százalékuk jut stabil jövedelemhez, generációkon átívelve folyamatosan elveszítik a kitörés lehetőségét. Ezek megelőzésére, minden gyermeknek ugyanolyan esélyek biztosítására törekszik a Biztos Kezdet program.

A megfogalmazott célok megvalósulásának színterei a gyerekházak⁵, ahol szakmai segítséggel, megfelelő fizikai körülmények között fejlődhetnek a gyermekek. Nagy-Britanniában 2004-re több, mint ötszáz Biztos Kezdet központot hoztak létre, melyek közel négymillió gyermeket és családjukat segítették.^{6;7}

4. CABE jelentés

„A gyermekközpontok kicsi, de annál összetettebb épületek, szerény költségvetéssel. Ennek ellenére legalább annyira kell fantáziadúsnak és felemelőnek lennie, mint praktikusnak.”⁸

A program folyamatos monitorozás alatt áll, több tanulmány vizsgálta a gyerekházak sikerességét, az elért gyermekek számát, intézményi előrehaladásukat. A Biztos Kezdet program hatékonysága kimutatható volt, az időközi állapotok felmérése segítségül szolgált újonnan nyíló gyerekházak elindításában.⁷

Ezen dolgozat szempontjából az Egyesült Királyság kormányának *Építészeti és Épített Környezeti Intézete (CABE)*⁸ által 2008-ban publikált *„Sure Start children’s centres: A post-occupancy evaluation”* azaz *„Biztos Kezdet gyermekközpontok: használatbavétel utáni jelentés”* című tanulmány kulcsfontosságú. Az értekezés alapját 101 megvizsgált gyerekház képezi, melyek mindegyikét különböző szempontok alapján 1-5 skálán pontozták a szülők, az ott dolgozók, illetve a CABE szakemberei. A vizsgált épületek között vannak újépítésű, felújított és bővített épületek is. Pozitív értékelést kaptak azok a házak, ahol általánosságban az alábbi szempontok érvényesültek: inspiráló tervezés, jól kihasználható gyermekbarát terek, igényes részletkialakítások.

⁵ külföldi szakirodalomban *children’s centre* – gyermekközpont

⁶ Biztos Kezdet Füzetek 1.

⁷ Understanding Variations in Effectiveness amongst Sure Start Local Programmes: Lessons for Sure Start Children’s Centres – Helyi Biztos Kezdet Programok eltérő hatékonyságának értelmezése: tanulságok a Biztos Kezdet Gyermekközpontok számára

⁸ Commission for Architecture and the Built Environment: A post occupancy evaluation

A jelentés alapján megfigyelhető, hogy a szülők alapvetően kedvezőbben értékelték a központokat, mint a szakemberek, de az utóbbi csoport külön értékelése is jó. Mindössze egy gyermekközpontot ítélték elfogadhatatlanul szegényes állapotúnak, és nyolc teljesített kiemelkedően jól. Árnyalja ezeket az adatokat, hogy voltak olyan gyerekházak, melyek a legtöbb szempont szerint jól teljesítettek, csak egy-egy kritérium volt, ami az átlagukat lehúzta (pl. megközelíthetőség).

Az alábbi elemek jelenléte általánosan jó értékeléseket eredményeztek mindegyik csoportban, így hozzájárulnak ahhoz, hogy egy gyermekközpont kialakítása ideális legyen: sok természetes fény; gyermekbarát, jó kialakítású bútorok; jó minőségű kinti és benti játékok; tágas közösségi terek; kreatív színek, dekorációk.

1. ábra: Kiemelkedően jólak értékelt gyerekházak a jelentésből – forrás: Sure Start children's centres: A post-occupancy evaluation

Ezzel szemben az alábbi kritikus pontok voltak azok, melyek több központ értékelését rontották: kevés raktározási lehetőség, rossz megközelíthetőség, közösségi helyek nem megfelelő kialakítása / mérete, természetes fény hiánya, épületek „identitásának” hiánya, nem figyelemfelkeltő / vonzó megjelenés.

5. Adaptációs folyamat

Magyarországon leginkább a rendszerváltáshoz köthetően jelentek meg a máig kiható társadalmi-gazdasági rétegződések, nőtt a szegénység kockázata, illetve a társadalmi perifériára sodródás veszélye.⁹ Ismerve a szegénységet Magyarországon kiemelkedően befolyásoló tényezőket (gazdasági aktivitás, gyermekszám, lakóhely jellege, etnikai hovatartozás) megállapíthatók a szegénység kockázatának leginkább kitett csoportok (pl. „az alacsony iskolai végzettségűek, a romák, a gyermekek és a többgyermekes családok, a munkaerőpiacról kiszorult munkavállalási korú emberek, falusi lakosság – különösen a kistelepüléseken élők, az ország elmaradott térségeiben élők”¹⁰).

- A települések csaknem 20%-a (613 település) tekinthető a gyermekszegénység szempontjából magas szegénységi kockázatúnak (Darvas és Tausz, 2007).
- Szabályos és szoros összefüggés mutatkozik a településnagyság és a települési szinten kimutatható szegénységi kockázat mértéke között: a kisebb települések fokozottan veszélyeztetettek.
- E településeken a roma lakosság bő négyszeres mértékben felülreprezentált.
- E településeken a lakások, az intézmények és a kereskedelmi ellátó helyek révén biztosított „települési komfort”-fokozat jelentősen elmarad az országos átlagtól.
- A legmagasabb szegénységi kockázatú települések – egyre erőteljesebb lakóhelyi szegregációt jelezve – „fiatalos” korszerkezetűek (Bihari és Kovács, 2006).
- A leszakadó kistérségeket egyszerre jellemzi a rendkívül fiatal korösszetételű gettó- és gettósodó települések magas aránya, a 18 éven felüli népesség rendkívül alacsony iskolázottsági szintje és a rendkívül alacsony foglalkoztatási ráta (Havas, 2008).
- „Az óvoda, illetve az óvodai férőhelyek hiánya elsősorban azokat a községeket sújtja, amelyeket a krónikus munkanélküliség, a tartós mélyszegénység és a cigány népesség magas aránya jellemez.” (Havas, 2008, 127. o.)

2. ábra: Magyarország településszerkezeti jellemzői a gyermekszegénység szempontjából – forrás: Biztos Kezdet Kötetek I.

⁹ Kocsóné Kolkopf Judit: Biztos Kezdet Gyerekház Program tanulmány

¹⁰ Dr. Vukovich Gabriella: A szegénységről a statisztika nyelvén c. előadás

Ezeket a számokat, demográfiai és földrajzi eloszlásokat ismerve kirajzolódik, hogy melyek azok a települések, ahol a leginkább aktív beavatkozásra van szükség. Ezen beavatkozás eszköze lett a Biztos Kezdet program hazai elindítása.

Magyarországon 2003-ban kezdődött meg az adaptáció folyamata, majd az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium kísérleti modellprogramokat indított el hat településen.¹¹ Ezt követően szakértők segítségével egy munkacsoport kezdett el dolgozni az országos bevezetésén. 2013-ra már több, mint száz Biztos Kezdet Gyerekház üzemelt itthon, és ugyanebben az évben a program bekerült a gyermekek védelméről szóló törvénybe, a gyermekek esélyét növelő szolgáltatásként¹². A törvény szövege alapján ezek a fő célkitűzései: „A Biztos Kezdet Gyerekház célja a szociokulturális hátrányokkal küzdő, elsősorban a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyermekek egészséges fejlődésének biztosítását támogató, fejlődési lemaradását kompenzáló, a szülői kompetenciákat erősítő, a szülő és az óvodába még nem járó gyermek számára együttesen nyújtott társadalmi felzárkózást segítő prevenciós szolgáltatás biztosítása.”

6. A gyerekházak szükségességének további mutatói

„Ismét bebizonyosodott, hogy egy napra sem szabad elengednünk a rászoruló emberek kezét. Ha elengedjük, semmi esélyük nincs ebben a világban. Olyan szintű szellemi, fizikai, anyagi, szociális elmaradásuk van, amit segítség nélkül nem fognak tudni leküzdeni.”¹³

A Biztos Kezdet Programok részleteiben mindenhol a település igényeihez alkalmazkodnak, azonban általános szükségességüket jól reprezentálja néhány társadalmi jelenség.

Vecsei Miklós¹⁴ előadásában hallottam először a „karon ülő gyermek jelenséget” megfogalmazva. Annak ellenére, hogy sokaknak ismerős a leírt kép, miszerint a szegénységben élő településeken a járni nem tudó gyermekek szinte állandóan kézben vannak, sosem gondolkodtam el a miértjén vagy a következményein. Azonban az előadás felhívta rá a figyelmemet, hogy egyszerűen azért vannak kézben, mert nem olyanok a körülmények, hogy lehessenek máshol, például kiságyban, vagy egy tiszta játszószőnyegen a padlón. Ez az egyszerű ráeszmélés pedig azonnal hozta a következő gondolatokat. A koragyermekkorai fejlődés különböző fázisai mára hétről hétre ismert folyamatok, fontos mérföldkövek, hogy a

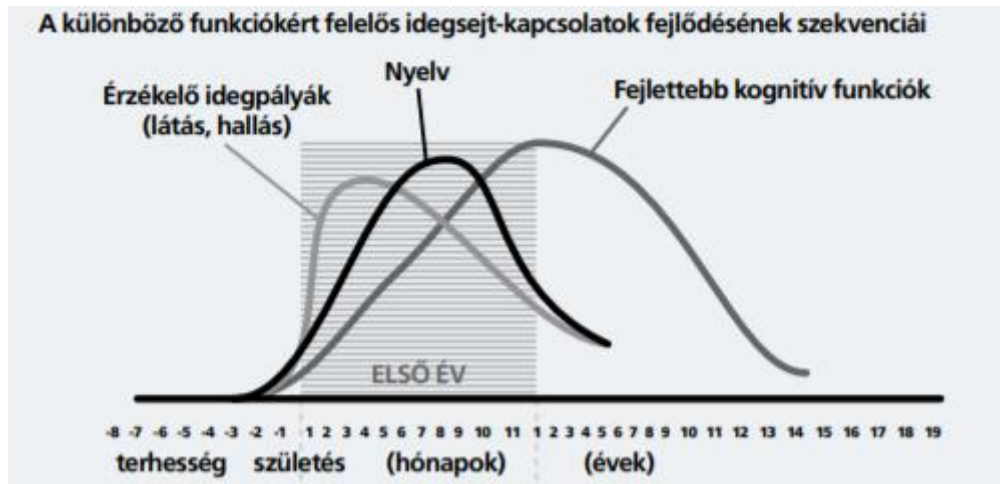
¹¹ Ózd, Csurgó, Órtilos, Vásárosnamény, Budapest VIII. kerület, Mórahalom

¹² 1997. évi XXXI. törvény [Gyvt.] VI/A . Fejezet

¹³ Kiss Dávid: Cigánytelep nyolctól négyig (Dávid naplója – február 6. / szerda)

¹⁴ Magyar Máltai Szeretetszolgálat alelnöke, szociálpolitikus

gyermek mikor fordulnak át, mikor állnak fel először más eszközökbe kapaszkodva stb. Ezek az apró mozdulatok, folyamatok hatalmas szerepet játszanak a kognitív képességek kialakulásában, tehát azok a gyermekek, akik születésüktől fogva meg vannak fosztva ennek a lehetőségétől később nehezebben sajátítanak el különböző készségeket.

3. ábra: Különböző funkciókért felelős idegsejt-kapcsolatok fejlődése – forrás: Biztos Kezdet Kötetek I. (Charles A. Nelson, University of Minnesota, In: Shonkoff és Phillips (2004): From Neurons to Neighbourhoods alapján)

Egy másik hétköznapi példa a gyerekház által biztosított környezet fontosságára: mire a gyermekek óvodába kerülnek elsajátítanak otthonról olyan mintákat, melyeket „általánosnak” tekintünk a közösségi együttlétekkor. Ilyenek például a mosdó használata, a kézmosás folyamata, az asztalnál étkezés. Azonban a legszegényebb települések lakóházaiban nem ritka, hogy nincs víz, fürdőszoba, külön étkezőasztal stb., aki pedig sosem találkozott ezekkel, attól nem elvárható, hogy olyan természetes legyen a használatuk, mint aki ezekkel nőtt fel. Így a gyermekek akár az óvoda első napján „hátrányból indulnak” társaikhoz képest. Ezek az érzések a szülőknél és a gyerekekben is hamar csalódottságot, motiváció veszteséget okoznak.

4.: Udvarek a monori telepen, saját képek

Végül a lemorzsolódást és a kirekesztést vizsgálva nem figyelmen kívül hagyható, hogy Magyarországon a kérdésben érintett leszakadó kistelepüléseken jelentős a roma lakosság aránya. A telepekről való kiszakadást megnehezíti a többségi társadalom előítéletessége is. Így tapasztalataim szerint a telepeken való munka mellett hasonlóan fontos a társadalmi érzékenyítés, a kiegyensúlyozott jövőkép kialakítására valós esély biztosítása.

7. Hazai gyerekházak működése

Az itthon működő gyerekházak közül a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által üzemeltett Biztos Kezdet Gyerekházakat volt lehetőségem meglátogatni, így tanulmányomban az ezekről szerzett tapasztalataimra alapoztam. Ezeken az alkalmakon megpróbáltam felmérni a környék sajátos adottságait, a dolgozók személyes véleményét a házakról és kihasználhatóságukról. Beszélgettünk az adott települések nehézségeiről, a program helyi működéséről, problémáiról és sikereiről.¹⁵

A gyerekházak itthoni működése olyan egyedi rendszer, mely aligha vonható párhuzamba közismert hazai intézményformákkal. Az érintett korosztály tekintetében a bölcsődéhez áll a legközelebb, ám működésében hatalmas különbségek vannak. A gyerekházaknak a szülők épp olyan fontos résztvevői, mint a gyerekek, hiszen a program egyik célja a megfelelő ismeretek, szaktudás átadása a gyermekek körüli teendők kapcsán. A szociális munkásokon kívül gyógyopedagógusok, pszichológusok, logopédusok és egyéb szakemberek segítik a gyermekek megfelelő fejlődését. A napi / heti / havi rutin gyerekházanként változó, de alapjaiban nagyon hasonlítanak egymásra. A közös játékokon és fejlesztéseken kívül vannak kézműves vagy zenés foglalkozások, egyedi fejlesztések, tanácsadások. Fontos, hogy időben kiszűrjék a speciális igényű gyerekeket, akik ezáltal megfelelő segítséghez juthatnak. A gyerekházakban általában megtalálható egy konyha, ahol az édesanyák uzsonnát készíthetnek. Fontos jellemző még, hogy a fürdőszobában általában van mosakodási, gyermekfürdetési, mosási lehetőség.

A magyarországi gyerekházak kapacitása gyerekházanként átlagosan 10-15 család évente. *Rendszeresen járóknak* számítanak azok a családok, akik hetente minimum három napon részt vesznek a gyerekház programjában.

¹⁵ A részletes esettanulmányok a dolgozat mellékben található.

8. A gyerekházak téri kialakítása

Több kortárs építészetelméleti tanulmány foglalkozik azzal a kérdéskörrel, hogy milyen épített környezetben a leghatékonyabb a gyermekek tanulása, fejlődése. Már a kétezres évek elején hivatkoztak „környezeti vaksággént” arra a jelenségre, hogy tervezéskor figyelmen kívül hagyják az edukáció épített környezetének szerepét.¹⁶

„Az elmúlt két évtizedben lassú, de biztos paradigmaváltásnak lehettünk tanúi, amely eleinte főként a környezetpszichológiától vette az impulzusait. [...] Ma már nem lepődünk meg olyan fogalmak hallatán, mint a nevelés térbeli fordulata vagy a tér pedagógiája, amely önálló szakterületként a nevelés fizikai környezetével foglalkozik.”¹⁷

Az idézett szövegben is hivatkozott környezetpszichológiai szempontok a gyerekházaknál is meghatározók lehetnek, egyrészt mint szociális épületet vizsgálva másrészt mint a nevelkedés épített környezetét elemezve.

„[...] az emberi viselkedés nem érthető meg annak környezeti kontextusa nélkül és fordítva, a tárgyak, a helyek pszichológiai jelentéssel bírnak. Ennek a kölcsönkapcsolatnak a megértése és figyelembevétele segíti és gazdagítja az építészeti tervezést és árnyalt szempontokat nyújt a környezetkialakításhoz. [...] Az így kialakított terek a kutatások szerint mind emberi, mind a környezeti szempontból kielégítőbben működnek: jobban támogatják a helyhasználók viselkedését ([...] hatékonyabb a tanulás és az oktatás, tartalmasabbak a társas érintkezések stb.), és maguk a helyszínek is nyernek ezzel: csökken a rombolás, gyakoribb a spontán karbantartó viselkedés stb. Mindez azt eredményezi, hogy az emberekben nő az adott hely iránti lojalitás és megnő a helyszín vonzereje, presztízse.”¹⁸

Az itthoni példák alapján a gyerekházak általában egy régi családi házban, esetleg korábban valamilyen középületi funkciót ellátó (pl. faluház) épületében jönnek létre. Így nem mindig tudnak teljes mértékben a megfogalmazott igényekre és használati specializációkra tervezett terek kialakulni. Ennek ellenére fontos felmérni a lehetőségeket és a lehető legjobb kialakításra törekedni – mely szerencsére esetenként majdnem teljesen közelít a felvázolt elvárásokhoz.

¹⁶ Kenn Fisher: Revoicing the Classroom: A Critical Psychosocial Spatiality of Learning. Rubida Research

¹⁷ Piet TUTENEL – Sarah COORVETIS: Nem csupán egy tégl a falban: a tanító tér

¹⁸ Dúll Andrea: Környezetpszichológia és környezeti kommunikáció a felsőoktatásban

Mielőtt itthoni tapasztalataimat összevetem a brit tanulmányokban megismertekkel, fontos megjegyezni, hogy a két ország gazdasági szempontból különböző, mely részletes elemzésére a dolgozat nem tér ki.

Általános tapasztalatom az, hogy bár a gyerekházak kialakítása összességében nem a legmegfelelőbb, a dolgozók lelkesedése és motiváltsága elősegíti a program hatékonyságát, folyamatos fejlődését. Megfigyelhető egy kreatív birtokba vételi folyamat, sok helyen egyedi festések, dekorációk díszítik a gyerekházakat. Ettől egyrészt barátságossá, vonzóvá válik a gyermekek számára, másrészt a közös alkotás folyamata elindítja a kötődés kialakulását, mind az épülettel, mind a programokban való részvétellel.

Szintén pozitív, hogy a közösségi terek – bár előfordul, hogy szűkösen érződnek – az épület arányait tekintve hangsúlyos szerepet kaptak a gyerekházakban. Ezzel szemben a közös étkezés lehetősége, illetve a konyha nem kaptak ekkora figyelmet – pedig szerepük nagyon fontos lenne. A vizes helyiségeket illetően specifikus igényfelmérés szükséges a területeken (pl. Monoron kevés házban van bevezetett víz, ezért a közfürdő és a mosási lehetőségek népszerűek, Tiszabón viszont nincs ilyen igény, ebből kifolyólag a fürdőszobák raktárként üzemelnek).

Az előző példa mentén is érződik, és általánosan megfigyelhető, hogy nagyon kevés raktározási pakolási lehetőség van biztosítva a gyerekházakban. A különböző adományoktól (száraz élelmiszer, ruhák) a játékokon át, a babakocsikig rengeteg ideiglenesen vagy hosszútávon raktározandó eszközt kell tárolniuk, melyek jelenleg kompromisszumos megoldásokkal különböző helyiségekben kapnak helyet.

Összefoglalva az alábbi pontokat fogalmaztam meg, melyek szem előtt tartásával jó minőségű gyerekházak alakíthatók ki:

1. Leválasztható „előszoba”, ahol teret kap a kinti ruhák, cipők levétele, szellemi és fizikai megérkezésre is lehetőséget ad.
2. Tágas, világos, esetlegesen osztható közösségi tér, mely az aktív és az elmélyülést igénylő játékoknak is teret tud adni. A közös étkezés lehetősége vagy ebben a térben, vagy különállóan, de hasonlóan hangsúlyosan kialakítva jelenik meg.
3. Gondozott kert, kinti játszótér kialakításának lehetősége.
6. Kinti és benti tárolóhelyek kialakítása.

9. Összegzés, a kutatás folytatása

A kutatás első fázisában bemutatásra került a Biztos Kezdet Program, annak hazai adaptációja és jellegzetességei. A szakirodalom melletti személyes vizsgálatok új kérdésköröket nyitottak fel, melyek a kutatás folytatását meghatározzák.

Ezek közül a legfontosabbak: Hol van egy épületnél az a határ, amikor gyerekházzá való átalakítása már annyi kompromisszummal jár, hogy elveszíti azt az előnyét, ami miatt a témában jártas szakemberek nem javasolják az új építésű központokat?¹⁹

Mennyire meghatározó egy gyerekház településen belüli elhelyezkedése, illetve milyen különbségek figyelhetők meg a vizsgált kistelepülési gyerekházak és pl. egy budapesti gyerekház működése között? Következő látogatásom helyszíne a VIII. kerületi Biztos Kezdet Gyerekház, ahol az utóbbi kérdésre keresem a választ.

¹⁹ A Magyar Máltai Szeretetszolgálat egyik elve, hogy „mindig csak egyetlen lépcsőfokkal legyen jobb” az új környezet, mint az előző. Ezáltal otthonosan, kényelmesen tudják használni a rászoruló emberek, kiküszöbölhető az újtól való idegenkedés, távolságtartás.

10. Melléklet

10.1. Részletes esettanulmányok

Nyitnikék Biztos Kezdet Gyerekház, Monor

1. Történet

Monoron a Máltai Szeretetszolgálat 2004-ben kezdte meg Jelenlét Programját válságos körülmények közepette. A monori telep, helyi nevén Tabán, különleges városi helyzetben van. Monor belvárosából sétálva a gondosan kialakított kertvárosi utcák mindössze két sarok után csapnak át porba, omladozó házakba, utcán játszó gyerekekbe. Mára a telep viszonylag rendezett külsőt mutat, amiben nagy szerepet játszik a Máltai Szeretetszolgálat tevékenysége. Megérkezésük után a krízishelyzet felszámolása volt az elsődleges cél: az éhezés és a hatalmas munkanélküliség arányának csökkentése. Később, 2011-ben nyitotta meg kapuit a gyerekház, így mára tíz éves tapasztalattal a hátuk mögött, a gyerekek monitorozásából szerzett ismeretekkel tapasztaltan küzdenek a felzárkóztatásért.

Körülbelül 10-14 családot tartanak számon évről évre, rendszeresen járókként. Van olyan család, ahol egy, de van olyan is, ahol három gyermekkel érkeznek a napi foglalkozásra. A gyerekház dolgozói elégedettek ezekkel a számokkal, elmondásuk szerint vannak olyanok a telepen, akiknek nincs szükségük a gyerekház nyújtotta lehetőségekre. Megfigyelhető a nemzetközi szinten is megnevezett probléma: vannak olyan családok, akiket hátrányos helyzetük ellenére nem tudnak elérni, bevonni a gyerekház működésébe.

2. Az épület

A Nyitnikék Gyerekház tíz éve ugyanabban az épületben, szinte módosítások nélkül működik. Megérkezve egy folyosóra lépünk, ahol a cipőváltás lenne az egyik leglényegesebb pont, azonban a ház kialakításából fakadóan ez a funkció nem tud maradéktalanul érvényesülni.

A folyosóról nyíló közösségi tér az épület arányaihoz képest nagynak mondható, világos, azonban a dolgozók a nagy létszámú napokon szűkösnek ítélik. A folyosón végig haladva jutunk a konyháig és azon át a romos, esős időben ázó étkezőrészhez. Tehát a huzamos tartózkodásra szánt terek, ahol a gyerekházban töltött idő telik, a megérkezésnek két különböző oldalán van, a gyerekek és a szülők folyamatos átjárásban vannak a „cipőváltós szakaszon”.

A konyha sötét, azonban jól szolgálja azt az igényt, hogy a dolgozók a szülőkkel együtt készíthessék el a gyermekeknek az uzsonnát, többen oda tudnak gyűlni egyszerre. A közös

étkezés tere viszont az előző szakaszban leírtak következtében szinte teljesen hiányzik az épületből. A mostani székek, és asztalok egy valaha teraszként funkcionáló, lefedett, hő- és vízszigetetlen térben vannak. Hűvös, esős időben erre a célra használhatatlan. Fontos tulajdonsága még, hogy innen nyílik a monori Elfogadás Sütőde is – nem csak a gyerekház felől, hanem az udvar felől is megközelíthető. Először azt gondoltam, hogy ez nem egy ideális kialakítás, hiszen az étkező valamelyest átjáróként szolgál, ennek ellenére az összeköttetést pozitívnak tartom – azzal az észrevétellel, hogy nem az étkező az ideális funkció ennek a térnek. Erőssége viszont, hogy a sütődeben tevékenykedők jelen vannak, mint folyamatos példa a hatékony munkára, másrészt a gyerekház kapcsolata más szervezetekkel elősegítheti a települési közösség erősödését.

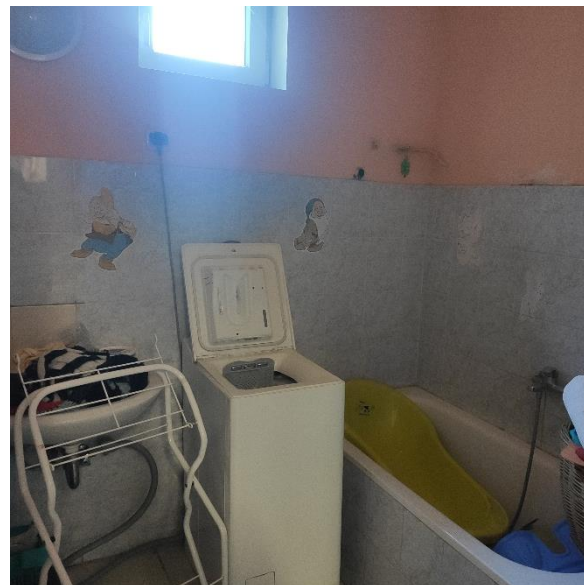
Monoron sok házba nincs bevezetve a víz, azonban a telepen épült egy közfürdő. Ebből kifolyólag a gyerekházban nem igazán használják ki a fürdési lehetőséget, csak nagyon ritkán veszik igénybe. Ellenben a mosógép rendszeresen jár, ebből is vannak problémák. A teregetés helye bizonytalan, jó időben megpróbálnak mindent az udvaron teregetni, rossz időben viszont valamelyik benti térből veszi el a helyet a szárító.

Helyet kapott a házban egy iroda is, mely több helyiség funkcióját vállalja magára. Amellett, hogy itt folyik a működés adminisztrációs munkája, ide lehet visszavonulni személyes beszélgetése, illetve itt tudják tárolni az adományok egy részét. Túlhasználtsága ellenére előnyei is vannak, az épületben nagyon jó helyen található, az éppen dolgozó szociális munkán folyamatosan szemmel tudja tartani a házba érkezőket és távozókat.

A gyerekház udvara kiemelkedően jó, kinti játékokkal felszerelt, biztonságos tér.

5. ábra: Nyitnikék Biztoskezdlet Gyerekház udvara, Monor - saját kép

6. ábra: Nyitnikék Biztos Kezdet Gyerekház, Monor

Tündéerkert Biztos Kezdet Gyerekház, Tiszabó

1. Történet

Tiszabó az ország második legszegényebb járásában, a Kunhegyesi járásban található, ahol a havi átlagbevétel 66 000 Forint környékén van. A településre 2016-ban érkezett a Máltai Szeretetszolgálat. Több programot indítottak el, a tevékenységek fókuszában a gyerekek voltak. Ma a településen körülbelül 2200 fő él, melyből 1100 fiatalkorú, közülük nagyjából 250 gyermek esik abba a 0-3 éves korosztályba, akik a gyerekházi részvételben érintettek lehetnek, és a helyi szociális munkások szerint sokuknak szüksége is lenne rá. A férőhelyek, és a ház adta lehetőségek itt sem engednek többet, mint az átlagos 12 család évente.

2. Az épület

A gyerekház megérkezésre szolgáló tere szűkös, azonban funkcióját jól be tudná tölteni. Babakocsi tároló híján az előszoba kissé szűkös. Az épületnek tágas, világos közösségi tere van, melyet új, korszerű játékokkal, eszközökkel szereltek fel (pl. matatófal). Az előnyök közé sorolnám, hogy a közösségi térnek közvetlen kapcsolata van a konyhával, így az uzsonnakészítés folyamata közben is maradhat vizuális kapcsolat a szülők és gyerekek között, valamint az elkészült étel is könnyen tárolható. A legnagyobb problémát a konyha kialakítása okozza, ugyanis az annyira kicsi, hogy nem férnek oda többen együtt főzni.

A monori gyerekházhoz hasonlóan a szociális iroda itt is több funkciót lát el. A gyerekház léptékéhez mérten nagy fürdőszobával rendelkezik, ami kényelmessé teszi a mindennapi használatot (beleértve a gyermekek fürdetését és pelenkázását is).

A gyerekháznak közvetlen kapcsolata van egy felújított védőnői helyiséggel, ami nagyban hozzájárul a közös munka szervezettségéhez, sikeréhez.

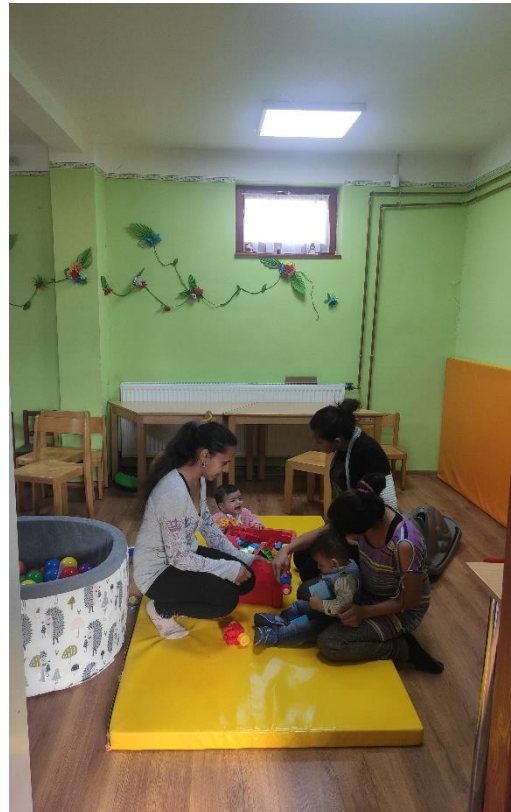
Tiszaburai Biztos Kezdet Gyerekház

A tiszaburai program kialakítása párhuzamba állítható Tiszabóval. Ugyanúgy 2016-ban kezdte meg a településen a Máltai Szeretetszolgálat a tevékenységét, azonban itt a „foglalkoztatási lábra” helyeződött a hangsúly. A településen asztalosüzem, varroda és gyógynövény feldolgozó is működik. Mindezek mellett 2018-ban nyílt meg a tiszaburai gyerekház. S

A jelenleg működő gyerekház jól kialakított, felújított épület. Problémáját az okozza, hogy a pandémia előtt költöztek új helyre, így egyelőre nem alakult ki az emberekben a kötődés a gyerekház irányában, a gyerekház elérési még nem érték el a kitűzött célt.

A gyerekház alaprajzát tekintve ideális, az előtérben van lehetőség az utcai ruhák lepakolására. Innen nyílik a szociális iroda, illetve a közösségi tér. A gyerekházban külön figyelmet kap az étkező, tágas térben kaptak helyet az asztalok, melyek mind a közösségi térből, mind a konyhából megközelíthetők. A konyha és a fürdőszoba mérete és kialakítása ideális.

Az udvar még nem érte el végleges formáját, de a szabadéri időtöltés lehetőségének kidolgozása elkezdődött.

7. ábra: Részletek a tiszabői és tiszaburrai gyerekházakból, saját képek

10.2. Absztrakt

A gyermekvédelem a 19-20. század környékén vált a társadalomban fontos témává. Az 1980-as évekig a gyermekeket úgy próbálták védeni, hogy problémás esetekben szinte azonnal kiemelték őket családjukból, mely lélektani fejlődésüket tekintve kedvezőtlen. A 20. század utolsó évtizedeiben azonban a család - mint legbiztonságosabb nevelkedési közeg – védelme és segítése előtérbe került. A Nagy Britanniából induló Sure Start („Biztos Kezdet”) program 2003-ban lett adaptálva Magyarországra. Célja a korai fejlesztésekkel történő küzdelem a későbbi lemaradások ellen, résztvevői 0-3 éves korú gyerekek és szüleik. A kisgyermekkorban ez az időszak kiemelten fontos, hogy jövőjüket megalapozzák. Megelőzhető fejlődési, tanulási problémák kialakulásai, így csökkentve a későbbi lemorzsolódást. A program keretein belül létesültek a gyerekházak, melyeknek a középületek között máig tisztázatlan a pontos jelentése és igénye.

Dolgozatom kiindulópontja a monori tabán, ahol a Máltai Szeretetszolgálat 2004-ben kezdte meg Jelenlét Programját. Kezdetben olyan krízishelyzettel kellett szembenézniük, mint a magas munkanélküliség vagy az éhezés. Mára ezek javultak, azonban a telepre születő gyermekek sorsának felkarolása még mindig nagy feladat. 2011-ben nyílt meg a monori gyerekház, mely működéséhez az elmúlt tíz évből különféle területeken érzékelhető sikerek köthetők.

Egyik célom bemutatni a Biztos Kezdet programok keretein belül létrejött gyerekházak működését, problémáit, társadalmi szerepét és hatásait. Másrészt szeretném a gyerekházakat építészeti értelemben feltérképezni, általános igényeik megfogalmazhatóságát vizsgálni. Ha léteznek ilyenek, és ezek összegyűjtésre kerülnek, akkor a szegénységben lévő települések fejlesztése során olyan építészeti eszközök lennének alkalmazhatók, melyek által a segítségnyújtás még hatékonyabb lehetne. Ennek kapcsán szeretném megvizsgálni a gyerekházakhoz kapcsolódó térhasználati szokásokat, térbeli igényeket, körbejárva azt a kérdést, hogy mit kell építészetileg nyújtania egy ilyen épületnek, ahhoz, hogy kialakítása is szolgálni tudja a program céljait.

Irodalomjegyzék

1. BÁNYAI Emőke: Intenzív családtámogató és családmegtartó szolgáltatások, 2004
hozzáférhető: <https://docplayer.hu/17823777-Intenziv-csaladtamogato-es-csaladmegtarto-szolgaltatasok.html> [utolsó belépés: 2021.11.01.]
2. DIÓ Zoltán, ESZIK Zoltán, NAGYNÉ VARGA Ilona, SIDLOVICS Ferenc, SZOMOR Éva: Biztos Kezdet Füzetek 1. Budapest, 2007
3. DANIS Ildikó, FARKAS Mária, HERCZOG Mária, SZILVÁSI Léna: Biztos Kezdet Kötetek I., Budapest, 2011
hozzáférhető: <https://mek.oszk.hu/14800/14803/14803.pdf> [utolsó belépés: 2021.11.01.]
4. ANNING, Angela, NATIONAL EVALUATION OF SURE START (NESS) Team: Understanding Variations in Effectiveness amongst Sure Start Local Programmes: Lessons for Sure Start Children's Centres, 2007
hozzáférhető: <http://www.ness.bbk.ac.uk/impact/documents/10.pdf> [utolsó belépés: 2021.11.01.]
5. CABE, Sure Start children's centres: A post-occupancy evaluation, London, 2008
hozzáférhető: <http://aleximarmot.com/userfiles/file/sure-start-childrens-centres%20post%20occ%20full.pdf> [utolsó belépés: 2021.11.01.]
6. KISS Dávid, Cigánytelep nyolctól négyig, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Budapest, 2011
7. TAMÁSKA Máté, SÁRKÁNY Péter: A tanulás helyei: iskolaépítészeti, Budapest, 2017
8. Dr. DÜLL Andrea: Környezetpszichológia és környezeti kommunikáció a felsőoktatásban, Épített környezeti nevelés a felsőoktatásban konferencia 2017, Pécs
hozzáférhető: <https://kulturaktiv.hu/wp-content/uploads/2017/10/%C3%89KN-konferencia%C3%B6tet-01.pdf> [utolsó belépés: 2021.11.01.]
9. FEHÉR Angéla, MAROZSÁN Csilla, PATTERMANN Kinga: Jelenlét - módszertanmesék a telepi munkáról, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Budapest, 2011
10. BÁNYAI Emőke: A családokat támogató szolgáltatások integrációja, Esély, 2003/5

11. KOSCSÓNÉ KOLKOPF Judit: Biztos Kezdet Gyerekház program, Gyermeknevelés 3. évf. 2. szám pp 161–175, 2015

12. BALÁS Gábor, BARANYAI Zsolt, HERCZEG Bálint, JAKAB Gábor: Biztos Kezdet Program hatásvizsgálata, Budapest, 2016

hozzáférhető: http://hetfa.hu/wp-content/uploads/hetfa_biztoskezdet_zarotanutmany0210.pdf
[utolsó belépés: 2021.11.01.]

13. KISS Márta, VASTAGH Zoltán: Az iskolai teljesítményt és előmenetelt hátrányosan befolyásoló tényezők megítélése a szociális szakemberek nézőpontjából, Socio.hu 10. évf. 1. szám pp 45-73, 2020

hozzáférhető: <https://socio.hu/index.php/so/article/view/804/816> [utolsó belépés: 2021.11.01.]

14. COLAPINTO, Jorge: Dilution of family process in social services: implications for treatment of neglectful families, 1995

hozzáférhető:

https://www.researchgate.net/publication/15569749_Dilution_of_family_process_in_social_services_implications_for_treatment_of_neglectful_families [utolsó belépés: 2021.11.01.]

15. HERCZOG Mária: A koragyermekkorai fejlődés elősegítése, Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért 33-52, Budapest, 2008

hozzáférhető: http://econ.core.hu/file/download/zk/zoldkonyv_oktatas_01.pdf [utolsó belépés: 2021.11.01.]

16. KELLER Judit: Az esélykiegyenlítés egyenlőtlen feltételei: a koragyerekkori szolgáltatások intézményi asszimetriái, Esély 2018/5., pp 48-75,

hozzáférhető: http://www.esely.org/kiadvanyok/2018_5/esely_2018-5_2-1_keller_eselykiegyenlites.pdf [utolsó belépés: 2021.11.01.]